

Andrzej Grzegorz Harla

Ważność umowy zawartej z osobą fizyczną, która przy zawarciu umowy podała się za kogoś innego

Palestra 46/11-12(539-540), 54-62

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WAŻNOŚĆ UMOWY ZAWARTEJ Z OSOBĄ FIZYCZNĄ, KTÓRA PRZY ZAWARCIU UMOWY PODAŁA SIĘ ZA KOGOŚ INNEGO

1

Zrozumiałym samo przez się powinno być to, iż ten, kto występuje w obrocie prawnym powinien podawać się za tego, kim jest w rzeczywistości. Jednakże zdarzają się takie przypadki, w których osoba fizyczna podaje się za kogoś innego, a mianowicie podszywa się pod inną osobę fizyczną korzystając z jej dokumentów tożsamości zawierających zdjęcie albo posługuje się sfalszowanymi dokumentami tożsamości wykazującymi tożsamość innej osoby, najczęściej fikcyjnej¹. Taka osoba, po „wykazaniu” swojej tożsamości i spełnieniu pozostałych warunków wymaganych do zawarcia umowy, oraz jej kontrahent spisują stosowną umowę. W praktyce zazwyczaj są to umowy z zakresu prawa zobowiązań, np. umowa sprzedaży rzeczy ruchomej (art. 535 k.c.) lub umowa o świadczenie usług (art. 750 k.c.). Po pewnym czasie okazuje się, iż osoba taka nie jest w ogóle tym za kogo się podała. Ta prawda zazwyczaj wychodzi na

jaw dopiero wtedy, gdy u kontrahenta zjawia się osoba, pod którą podszywa się inna osoba, a także wtedy, gdy kontrahent w następstwie braku odzewu ze strony osoby, z którą zawarł umowę, stwierdzi, iż jej dane personalne i jej adres były fałszywe.

Na tle zarysowanego wyżej stanu faktycznego przypadku (*casusu*), jaki dość często ma miejsce w praktyce obrotu prawnego, pojawia się zagadnienie prawne, które można przedstawić w postaci pytania: „Czy umowa, zawarta z osobą fizyczną, która zawierając umowę podała się za kogoś innego niż jest w rzeczywistości (określaną w niniejszym artykule jako „taka osoba” lub „osoba z fałszywą tożsamością”), jest prawnie (*de iure*) ważna, a jeżeli tak, to ewentualnie w jakim zakresie jest bezskuteczna?”

2

Rozważania prawne należy zacząć od stwierdzenia, iż *de lege lata* nie jest

¹ Problematyka prawnie karna pozostaje poza granicami niniejszego artykułu. Por. m.in. art. 270–277 kodeksu karnego z 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.).

expressis verbis unormowany przypadek, gdy osoba fizyczna przy zawieraniu umowy podaje się za kogoś innego niż jest w rzeczywistości i w konsekwencji umowa zostaje „zawarta” z inną osobą fizyczną (rzeczywiście istniejącą lub nawet fikcyjną).

De lege lata umowy, zawarte z osobą fizyczną, która przy zawarciu umowy podała się za kogoś innego, są nieważne bądź też będą mogły być uznane za nieważne, jeżeli zaistnieją przesłanki nieważności (bezwzględnej lub względnej) czynności prawnych² przewidziane w przepisach ustawy mających zastosowanie do tychże umów. W grę mogą więc wejść przepisy z zakresu prawa zobowiązań (część ogólna i część szczegółowa), prawa rzeczowego lub prawa spadkowego oraz z zakresu części ogólnej prawa cywilnego. Dlatego też należy – *nolens volens* – dokonać przeglądu poszczególnych unormowań mogących mieć znaczenie dla przedstawionego wyżej przypadku (*casusu*). *Pro forma* należy zaznaczyć, iż w każdym konkretnym

przypadku zawarcia umowy z osobą fizyczną, która przy zawarciu umowy podała się za kogoś innego, nieodzowne jest dokonanie kwalifikacji prawnej takiej umowy³.

3

Przepisy szczegółowe kodeksu cywilnego z 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.), normujące poszczególne typy umów nazwanych (*contracti nominati*), nie zawierają przepisów regulujących kwestię ważności umów (jest to zrozumiałe z uwagi na założenia kodyfikacyjne). Natomiast spośród przepisów ogólnych prawa zobowiązań (tytuły od I-go do X-go Księgi III-ciej Kodeksu cywilnego pn. „Zobowiązania”; art. 353 – art. 534 k.c.) na uwagę zasługują – z uwagi na omawianą kwestię nieważności umowy – art. 387 k.c. (nieważność *ex lege* umowy o świadczenie niemożliwe)⁴ i art. 388 k.c. (możliwość unieważnienia umowy w przypadku przymusowego położenia, niedoświadczenia lub niedoświad-

² Por. np. S. Grzybowski, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, PWN, Warszawa 1985 r., s. 270 i n. Tenże (w:) *System prawa cywilnego. Część ogólna*, Wyd. ZN Ossolineum, Wrocław 1974 r., s. 569 i n.; K. Pietrzykowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I. Redaktor: prof. dr hab. K. Pietrzykowski, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 1998 r., s. 262 i n.; Z. Radwański, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 1994 r., s. 198 i n.; S. Rudnicki (w:) S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga Pierwsza. Część Ogólna*, WP, Warszawa 1999 r., s. 262 i n.; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, WP PWN, Warszawa 1999 r., s. 302 i n.

³ Chodzi o ustalenie typu umowy, tj. czy zawarta umowa jest umową nazwaną (*contractus nominatus*), a jeśli tak, to którą, czy też jest ona umową nienazwaną (*contractus innominatus*). W celu dokonania prawnej kwalifikacji umów zawartych z „osobą z fałszywą tożsamością” należy ustalić, jakie są postanowienia przedmiotowo istotne, zwane czasami postanowieniami głównymi (*essentialia negotii*), konkretnej, już zawartej umowy, a następnie porównać je z postanowieniami przedmiotowo istotnymi (*essentialia negotii*) umów nazwanych (*contracti nominati*) unormowanych w ustawie.

⁴ W myśl art. 387 § 1 k.c.: „Umowa o świadczenie niemożliwe jest nieważna”.

czenia)⁵. Jednakże nie mają one – z uwagi na okoliczności faktyczne sprawy – zastosowania do opisanego wyżej *casusu* umowy, jaka została zawarta z „osobą z fałszywą tożsamością”⁶. A zatem przedstawione wyżej zagadnienie prawne podlega ocenie przez pryzmat przepisów o charakterze ogólnym (*lex generalis*), zawartych w Księdze Pierwszej Kodeksu cywilnego pn.: „Część ogólna” (art. 1 – art. 125), a mianowicie w Tytule IV-tym pn. „Czynności prawne” (art. 56 – art. 109 k.c.) tejże Księgi. Przepisami określającymi przypadki nieważności czynności prawnej są art. 58, art. 73 i art. 82–88 k.c.⁷.

Dalsze rozważania zostaną przeprowadzone w następującej kolejności: (a) kwestia nieważności umowy z uwagi na wady oświadczenia woli; (b) kwestia nieważności umowy z uwagi na niezachowanie prawem przepisanej formy; (c) kwestia nieważności umowy z uwagi na sprzeczność umowy z ustawą i (d) kwestia nieważności umowy z uwagi na sprzeczność z zasadami współżycia społecznego (z.w.s.).

Wadami oświadczenia woli, które w myśl przepisów ogólnych o czynnościach prawnych powodują nieważność umowy lub dają możliwość uchylenia się od skutków prawnych umowy są: brak świadomości albo swobody w powzięciu decyzji i wyrażeniu woli (tzw. pierwsza wada oświadczenia woli; art. 82 k.c.); pozorność czynności prawnej (tzw. druga wada oświadczenia woli; art. 83 k.c.); błąd co do treści czynności prawnej (tzw. trzecia wada oświadczenia woli; art. 84 – art. 86 k.c.); bezprawna groźba (tzw. czwarta wada oświadczenia woli; art. 87 k.c.). W tym miejscu należy podnieść, iż w art. 82 k.c. (brak swobody podjęcia decyzji i wyrażenia woli) i w art. 83 k.c. (pozorność czynności prawnej) jest mowa o nieważności czynności prawnej, a w art. 84 – art. 86 k.c. (błąd) i w art. 87 k.c. (bezprawna groźba) jest mowa o możliwości uchylenia się od skutków prawnych dokona-

⁵ W myśl art. 388 k.c.: „§ 1. Jeżeli jedna ze stron, wyzyskując przymusowe położenie, niedołęstwo lub nieodświadczenie drugiej strony, w zamian za swoje świadczenie przyjmuje albo zastrzega dla siebie lub dla osoby trzeciej świadczenie, którego wartość w chwili zawarcia umowy przewyższa w rażąco stopniu wartość jej własnego świadczenia, druga strona może zażądać zmniejszenia swego świadczenia lub zwiększenia należnego jej świadczenia, a w przypadku gdy jedno i drugie byłoby nadmiernie utrudnione, może ona żądać unieważnienia umowy. § 2. Uprawnienia powyższe wygasają z upływem lat dwóch od dnia zawarcia umowy”.

⁶ *Pro ordo* należy nadmienić, iż nie mają zastosowania do analizowanego *casusu* przepisy o tzw. roszczeniu pauliańskim (art. 527–534 k.c.), gdyż istota tego roszczenia polega na tym, iż wierzyciel może wystąpić do sądu z żądaniem uznania za bezskuteczną wobec niego umowy, jaką z osobą trzecią zawarł jego dłużnik z pokrzywdzeniem wierzycieli.

⁷ Warto zwrócić uwagę na lokalizację tychże przepisów w ramach systematyki przepisów ogólnych o czynnościach prawnych (Tytuł IV Księgi I k.c.). Otóż:

a) art. 58 k.c. zawarty jest w przepisach ogólnych o czynnościach prawnych (art. 56–65 k.c. tworzące Dział I. pn. „Przepisy ogólne” Tytułu IV. pn. „Czynności prawne”);

b) art. 73 k.c. zawarty jest w przepisach o formie czynności prawnych (art. 73–81 k.c. tworzące Dział III. pn. „Forma czynności prawnych” Tytułu IV. pn. „Czynności prawne”);

c) art. 82–88 k.c. zawarte są w przepisach o wadach oświadczenia woli (art. 82–88 tworzące Dział IV. „Wady oświadczenia woli” Tytułu IV. „Czynności prawne”).

nej czynności prawnej, a nie o nieważności jako takiej. Niemniej w literaturze⁸ pisze się o tzw. względnej nieważności czynności prawnej (przypadki: błędu i groźby bezprawnej). Jest to o tyle uzasadnione, iż w przypadku skutecznego uchylenia się od skutków prawnych czynności prawnej dokonanej pod wpływem błędu lub groźby bezprawnej taka czynność jest traktowana jak nieważna (mimo iż ustawa nie używa takiego sformułowania). Powyższe oznacza, iż oświadczenie woli dotknięte wadami jest albo nieważne z mocy samego prawa – *ex lege* (art. 82 k.c. – brak świadomości i swobody; art. 83 k.c. – pozorność czynności prawnej), albo też nieważność oświadczenia woli następuje dopiero w następstwie uchylenia się przez zainteresowaną osobę

od skutków prawnych w trybie art. 88 k.c. (błąd, art. 84 – art. 86 k.c.; bezprawna groźba, art. 87 k.c.).

W analizowanym stanie faktycznym nie występują przesłanki przewidziane w art. 82 k.c. (żadna ze stron nie znajdowała się w stanie „zaburzenia czynności psychicznych”)⁹, ani też w art. 83 k.c. (nie zachodzi przypadek pozorności czynności prawnej)¹⁰, wobec czego należy uznać, iż umowy zawarte z „osobą z fałszywą tożsamością” są – na gruncie art. 82, a także art. 83 k.c. – ważne. Nie występują w nim także przesłanki z art. 87 k.c. (bezprawna groźba)¹¹, a zatem należy stwierdzić, iż umowy zawarte z „osobą z fałszywą tożsamością” są – na gruncie art. 87 k.c. – ważne.

Natomiast w świetle przepisów o błędzie (art. 84 – art. 86 k.c.)¹² należy uznać,

⁸ Por. np. S. Grzybowski, *System*, s. 597 (Autor ten pisze o „wzruszalności czynności prawnej”); K. Pietrzykowski, *iw.* s. 277; S. Rudnicki, *iw.* s. 282; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *iw.* s. 313 i n.

⁹ W myśl art. 82 k.c.: „Nieważne jest oświadczenie woli złożone przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne podjęcie decyzji i wyrażenie woli. Dotyczy to w szczególności choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego, chociażby nawet przemijającego, zaburzenia czynności psychicznych”.

¹⁰ W myśl art. 83 § 1 k.c.: „Nieważne jest oświadczenie woli złożone drugiej stronie za jej zgodą dla pozorów. Jeżeli oświadczenie takie złożone dla ukrycia innej czynności prawnej, ważność oświadczenia ocenia się według właściwości tej czynności”.

¹¹ W myśl art. 87 k.c.: „Kto złożył oświadczenie woli pod wpływem bezprawnej groźby drugiej strony lub osoby trzeciej, ten może uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia, jeżeli z okoliczności wynika, że mógł się obawiać, iż jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste lub majątkowe”.

¹² W myśl art. 84 § 1 k.c.: „W razie błędu co do treści czynności prawnej można uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia woli. Jeżeli jednak oświadczenie woli było złożone innej osobie, uchylenie się od jego skutków prawnych dopuszczalne jest tylko wtedy, gdy błąd został wywołany przez tę osobę, chociażby bez jej winy, albo gdy wiedziała ona o błędzie lub mogła z łatwością błąd zauważyć: ograniczenie to nie dotyczy czynności prawnej nieodpłatnej”. Stosownie zaś do art. 84 § 2 k.c.: „Można powoływać się tylko na błąd uzasadniający przypuszczenie, że gdyby składający oświadczenie woli nie działał pod wpływem błędu i oceniał sprawę rozsądnie, nie złożyłby oświadczenia tej treści (błąd istotny)”. Natomiast art. 86 § 1 k.c. stanowi, iż: „Jeżeli błąd wywołała druga strona podstępnie, uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu może nastąpić także wtedy, gdy błąd nie był istotny, jak również wtedy, gdy nie dotyczył treści czynności prawnej”.

iz w opisanym przypadku mamy do czynienia z błędem co do określenia prawdziwej tożsamości osoby, która przy zawarciu umowy podała się za kogoś innego (tj. „osoby z fałszywą tożsamością”). Jednakże w naszych rozważaniach nie ma znaczenia to czy błąd ten jest w rozumieniu art. 84 k.c. istotny, czy też nie, albowiem został on wywołany podstępnie przez „osobę z fałszywą tożsamością” (poprzez podanie się za kogoś innego; zob. art. 86 k.c.). Problem dotyczy zaś sformułowania „błąd co do treści czynności prawnej”. Teoretycznie w grę wchodzi dwie możliwości wykładni tegoż sformułowania¹³. Pierwsza możliwość (szersza) to taka, iż treść czynności prawnej (tu: umowy) obejmuje ustalenia, kto z kim zawiera umowę (postanowienia podmiotowe umowy – płaszczyzna podmiotowa umowy) oraz ustalenia co do wzajemnych praw i obowiązków stron (postanowienia przedmiotowe umowy – płaszczyzna przedmiotowa umowy). Druga możliwość (węższa) to taka, iż treść czynności prawnej obejmu-

je tylko płaszczyznę przedmiotową umowy. Z uwagi na logikę transakcji (nie jest obojętne – co do zasady – z kim się zawiera umowę, zwłaszcza wtedy, gdy płatności mają być dokonywane okresowo z dołu) za trafną należy uznać pierwszą wykładnię (szerszą).

W konsekwencji dochodzimy do wniosku, iż w analizowanym stanie faktycznym występują przesłanki przewidziane w art. 84 i art. 86 § 1 k.c. (błąd co do treści czynności prawnej wywołany podstępnie przez drugą stronę) wobec czego należy uznać, iż kontrahent „osoby z fałszywą tożsamością” może uchylić się od skutków prawnych umów zawartych z „taką osobą”, ale dopóki to nie nastąpi, dopóty umowy te są – na gruncie art. 84 k.c. – ważne. Tryb uchylania się od skutków prawnych takiej umowy (tj. dotkniętej błędem co do treści czynności prawnej) unormowany jest w art. 88 k.c.¹⁴.

W pewnych sytuacjach na ocenę ważności zawartej umowy wpływ może mieć także **forma** jej zawarcia (art. 73 k.c.)¹⁵. Umowy zawierane w stanie fak-

¹³ Por. np. S. Grzybowski, *System*, s. 582 i n.; 508 i n.; K. Pietrzykowski, *iw.*, s. 271; Z. Radwański, *iw.*, s. 241 i n.; s. 235 i n.; S. Rudnicki, *iw.*, s. 273 i n. oraz 175 i n.; M. Safjan (w.): *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I. Redaktor: prof. dr hab. K. Pietrzykowski, Wyd. C.H. Beck. Warszawa 1998 r., s. 183 i n.; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *iw.*, s. 316 i n.; s. 309.

¹⁴ W myśl art. 88 k.c.: „§ 1. Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli, które zostało złożone innej osobie pod wpływem błędu lub groźby, następuje przez oświadczenie złożone tej osobie na piśmie. § 2. Uprawnienie do uchylenia się wygasa: w razie błędu – z upływem roku od jego wykrycia, a w razie groźby – z upływem roku od chwili, kiedy stan obawy ustał”. Należy podnieść, iż ze względu na to, że nie są znane „namiary” (tzn. kontrahent nie zna danych personalnych i danych adresowych) na „osobę z fałszywą tożsamością”, należy stwierdzić, iż możliwość uchylenia się od skutków prawnych umowy zawartej z „taką osobą” prowadzącą do unieważnienia tej umowy jest iluzoryczna, w każdym bądź razie tak długo, jak długo nie będą znane dane personalne i adresowe takiej osoby.

¹⁵ W myśl art. 73 k.c.: „§ 1. Jeżeli ustawa zastrzega dla czynności prawnej formę pisemną, czynność dokonana bez zachowania zastrzeżonej formy jest nieważna tylko wtedy, gdy ustawa przewiduje rygor nieważności. § 2. Jeżeli ustawa zastrzega dla czynności prawnej inną formę szczególną, czynność dokonana bez zachowania tej formy jest nieważna. Nie dotyczy to jednak wypadków, gdy zachowanie formy szczególnej jest zastrzeżone jedynie dla wywołania określonych skutków czynności prawnej”.

tycznym opisanym wyżej są zawierane w formie pisemnej. Dla ich zawarcia prawo nie wymaga zachowania formy szczególnej pod rygorem nieważności. A zatem oceniając umowy zawarte z „osobą z fałszywą tożsamością” należy uznać, iż umowy takie są – na gruncie przepisów o formie umowy pod rygorem nieważności (art. 73 k.c.) – ważne.

Kwestia ważności umowy podlega ocenie także przez pryzmat **zgodności umowy z ustawą** w myśl art. 58 § 1 k.c. stanowiącego, iż: „Czynność prawna sprzeczna z ustawą albo mająca na celu obejście ustawy jest nieważna, chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednio przepisy ustawy”¹⁶. Przez sprzeczność czynności prawnej z ustawą należy rozumieć sprzeczność z przepisami ustawy o charakterze bezwzględnie obowiązującym, tj. takimi, których strony nie mogą skutecznie pod względem prawnym zmieniać swoją wolą (*ius cogens*), a nie sprzeczność z przepisami ustawy względnie obowiązującymi, tj. takimi, które strony mogą skutecznie pod względem prawnym zmieniać

swoją wolą (*ius dispositivum*)¹⁷. Sęk w tym, iż ustawa (kodeks cywilny) nie zawiera przepisu, który stanowiłby *expressis verbis*, iż nieważna jest czynność prawna (np. zawarcie umowy), jeżeli choćby jedna ze stron podała się za kogoś innego (podszyła się pod inną osobę)¹⁸. Wobec tego rzeczą wykładni prawa jest ustalenie, czy ustawa (kodeks cywilny) zawiera w sobie tzw. ogólną zasadę prawa, w myśl której „każdy, kto występuje w obrocie prawnym, nie może podawać się za kogoś innego”? Na pytanie to należy odpowiedzieć pozytywnie, gdyż z wielu przepisów ustawowych wynika zakaz podawania się za kogoś innego niż się jest w rzeczywistości. Otóż w świetle prawa każdy podmiot może działać albo w imieniu własnym, albo w imieniu cudzym (tj. w imieniu innego podmiotu) jako reprezentant innego podmiotu prawa. Ta zasada wynika pośrednio z wielu przepisów ustawowych zawartych między innymi w kodeksie cywilnym, kodeksie postępowania cywilnego, kodeksie postępowania administracyjnego, kodeksie karnym. Tytułem przykładu można wskazać na art. 95 k.c.¹⁹, art. 86 k.p.c.²⁰,

¹⁶ W myśl art. 58 § 3 k.c.: „Jeżeli nieważnością jest dotknięta tylko część czynności prawnej, czynność pozostaje w mocy co do pozostałych części, chyba że z okoliczności wynika, iż bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana”.

¹⁷ Por. np. S. Grzybowski, *System*, s. 106 i n.; Z. Radwański, *iw.*, s. 41 i n.; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *iw.*, s. 83 i n.; s. 317.

¹⁸ Por. przypis 23 i przytoczony tam art. 39 k.c.

¹⁹ W myśl art. 95 k.c.: „§ 1. Z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych albo wynikających z właściwości czynności prawnej, można dokonać czynności prawnej przez przedstawiciela. § 2. Czynność prawna dokonana przez przedstawiciela w granicach umocowania pociąga za sobą skutki bezpośrednio dla reprezentowanego”.

²⁰ W myśl art. 86 k.p.c.: „Strony i ich organy lub przedstawiciele ustawowi mogą działać przed sądem osobiście lub przez pełnomocników”.

art. 32 k.p.a.²¹, art. 286 § 1 k.k.²², art. 39 k.c.²³. Mając na uwadze powyższe rozważania należy stwierdzić, iż ten, kto przy zawieraniu umowy podaje się za kogoś innego niż jest w rzeczywistości (tj. „osoba z fałszywą tożsamością”), działa sprzecznie z prawem (ustawą), wobec czego umowa zawarta w takiej sytuacji jest sprzeczna z prawem (ustawą), a w konsekwencji jest – w myśl art. 58 § 1 k.c. – prawnie (*de iure*) nieważna i to z mocy samego prawa (*ex lege*).

Kwestia ważności umowy podlega ocenie także przez pryzmat **zgodności z zasadami współżycia społecznego** w myśl art. 58 § 2 k.c. stanowiącego, iż: „Nieważna jest czynność prawna sprzeczna z zasadami współżycia społecznego”²⁴. Należy zaznaczyć, iż w ustawodawstwie nie ma katalogu zasad współżycia społecznego²⁵ (są one odpowiednikiem zasad uczciwego obrotu) i w każdej sprawie należy odrębnie na jej potrzeby oceniać czy samo zawarcie

umowy i jej treść jest sprzeczna (lub nie) z takimi zasadami. Tutaj można podnieść, iż zasady takie (uczciwy obrót) wymagają, aby każdy występował w obrocie prawnym nie kryjąc swego imienia, a z pewnością nie podawał się za kogoś innego (czy to za osobę rzeczywiście istniejącą, czy też fikcyjną). Mając na uwadze powyższe rozważania należy stwierdzić, iż ten, kto przy zawieraniu umowy podaje się za kogoś innego niż jest w rzeczywistości („osoba z fałszywą tożsamością”), działa sprzecznie z zasadami współżycia społecznego, wobec czego umowa zawarta w takiej sytuacji jest sprzeczna z tymi zasadami, a w konsekwencji jest – w myśl art. 58 § 2 k.c. – prawnie (*de iure*) nieważna i to z mocy samego prawa (*ex lege*). Warto jeszcze nadmienić, że ustalenie nieważności umowy z uwagi na jej sprzeczność z ustawą (art. 58 § 1 k.c.) czyni w zasadzie bezprzedmiotowym rozpatrywanie kwestii nieważności takiej umowy

²¹ W myśl art. 32 k.p.a.: „Strona może działać przez pełnomocnika, chyba że charakter czynności wymaga jej osobistego działania”.

²² W myśl art. 286 § 1 k.k.: „Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia jej w błąd, albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego sporetrzegania przedsiębranego działania, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”.

²³ W myśl art. 39 k.c.: „§ 1. Kto jako organ osoby prawnej zawarł umowę w jej imieniu nie będąc jej organem albo przekraczając zakres umocowania takiego organu, obowiązany jest do zwrotu tego, co otrzymał od drugiej strony w wykonaniu umowy, oraz do naprawienia szkody, którą druga strona poniosła przez to, iż zawarła umowę nie wiedząc o braku umocowania. § 2. Przepis powyższy stosuje się odpowiednio w wypadku, gdy umowa została zawarta w imieniu osoby prawnej, która nie istnieje”. Hipotetyczny stan faktyczny, objęty przepisem art. 39 § 2 k.c., jest w pewnym sensie zbliżony do stanu faktycznego występującego w przypadku umów z „osobą z fałszywą tożsamością” (który czasami podaje się za osobę fizyczną w rzeczywistości nie istniejącą, tj. fikcyjną).

²⁴ W myśl art. 58 § 3 k.c.: „Jeżeli nieważnością jest dotknięta tylko część czynności prawnej, czynność pozostaje w mocy co do pozostałych części, chyba że z okoliczności wynika, iż bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana”.

²⁵ Por. np.: S. Grzybowski, *System*, s. 93 i n.; Z. Radwański, *jw.*, s. 46 i n.; S. Rudnicki, *jw.*, s. 188 i n.; M. Safjan, s. 195 i n.; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *jw.*, s. 72 i n.

ze względu na jej ewentualną sprzeczność z zasadami współżycia społecznego (art. 58 § 2 k.c.). Należy jeszcze wspomnieć, iż w literaturze²⁶ zwraca się uwagę na to, iż nie jest dopuszczalna taka wykładnia art. 58 § 2 k.c., aby w sytuacji nieważności czynności prawnej z uwagi na jej sprzeczność z ustawą uznać tę czynność za ważną z uwagi na jej zgodność (brak sprzeczności) z zasadami współżycia społecznego.

5

Reasumując powyższe rozważania co do kwestii ważności umowy zawartej z osobą fizyczną, która przy jej zawarciu podała się za kogoś innego (tj. umowy z „osobą z fałszywą tożsamością”) należy stwierdzić, iż:

1) na ocenę kwestii ważności takiej umowy nie rzutują przepisy z zakresu części szczegółowej prawa zobowiązań normujące poszczególne typy umów nazwanych (*contracti nominati* – przepisy takie bowiem nie normują kwestii ważności umów), natomiast przepisy ogólne prawa zobowiązań (Tytuły I–X Księgi III kodeksu cywilnego) określające przesłanki nieważności umów (art. 387 i art. 388 k.c.) nie mają zastosowania w analizowanym przypadku zawarcia umowy z „osobą z fałszywą tożsamością”;

2) w świetle przepisów ogólnych prawa cywilnego o wadach oświadczeń woli umowy z „osobą z fałszywą tożsamością”: a) nie są dotknięte wadą

oświadczenia woli w postaci braku swobody w powzięciu decyzji i wyrażeniu woli (art. 82 k.c.), pozorności czynności prawnej (art. 83 k.c.) i bezprawnej groźby (art. 87 k.c.), b) są natomiast dotknięte wadą w postaci błędu co do treści czynności prawnej (art. 84 i art. 86 k.c. – błąd dotyczy oznaczenia tożsamości strony);

3) w świetle przepisów ogólnych prawa cywilnego o formie czynności prawnych umowy z „osobą z fałszywą tożsamością” nie są dotknięte nieważnością (art. 73 k.c.);

4) w świetle przepisów ogólnych prawa cywilnego o wymogu zgodności czynności prawnych z ustawą (art. 58 § 1 k.c.), a także z zasadami współżycia społecznego (art. 58 § 2 k.c.) umowy zawarte z „osobą z fałszywą tożsamością” są nieważne *ex lege* (z mocy prawa); (w zasadzie nieważność czynności prawnej z powodu jej sprzeczności z ustawą czyni bezprzedmiotowe ustalenie nieważności takiej czynności z powodu sprzeczności z zasadami współżycia społecznego).

Na pierwszy rzut oka może się wydawać, iż istnieje pewien dysonans z uwagi na to, iż wyżej wymienione umowy są dotknięte wadą oświadczenia woli w postaci błędu co do treści czynności prawnej (art. 84 i n. k.c.), a tym samym ciąży na nich tzw. względna nieważność czynności prawnej, a zarazem są dotknięte tzw. nieważnością bezwzględną wynikającą z art. 58 § 1 i 2 k.c. Jednakże nie ma w opisywanym przypadku „patu” prawnego. Otóż art. 84 k.c. nie „uaktywnia

²⁶ Por. np. M. Safjan, jw., s. 195.

się” wtedy, gdy czynność prawna (np. umowa) jest nieważna z mocy samego prawa (*ex lege*), np. strony zawarły umowę sprzedaży nieruchomości, z tym, że nie zachowano formy aktu notarialnego, której to formy prawo wymaga pod rygorem nieważności dla takiej transakcji (art. 73 w zw. z art. 158 k.c.). W takim przypadku umowa jest nieważna z mocy prawa (art. 73 i art. 158 oraz art. 58 § 1 k.c.) i nie ma znaczenia dla oceny jej ważności to czy miał miejsce błąd co do treści czynności prawnej, czy też nie (art. 84 k.c.). Innym przykładem może być zawarcie umowy o świadczenie niemożliwe (art. 387 k.c.) – nieważność takiej umowy następuje z mocy prawa, niezależnie od tego czy w grę wchodził błąd. A zatem należy uznać, iż umowy, zawarte z „osobą z fałszywą tożsamością” są nieważne z mocy samego prawa (*ex lege*) w myśl art. 58 § 1 k.c. (a także w myśl art. 58 § 2 k.c.).

6

W konkluzji należy stwierdzić, iż umowa zawarta z osobą fizyczną, która zawierając umowę podała się za kogoś innego niż jest w rzeczywistości (tzw. „osoba z fałszywą tożsamością”), jest *ex lege* prawnie (*de iure*) nieważna z uwagi na sprzeczność z ustawą (art. 58 § 1 k.c.; w grę wchodzi też jej nieważność z uwagi na

sprzeczność z zasadami współżycia społecznego – art. 58 § 2 k.c.). Sprzeczność z ustawą takiej umowy polega na naruszeniu ogólnej zasady prawa, w myśl której: „Každy, kto występuje w obrocie prawnym, nie może podawać się za kogoś innego”. Zasada ta nie jest wprawdzie zapisana *expressis verbis*, ale wynika z szeregu przepisów ustawowych, m.in. z art. 60, art. 95, art. 96 k.c., art. 39 k.c.; art. 86 k.p.c., art. 32 k.p.a., art. 286 § 1 k.k.

Na marginesie przeprowadzonych wyżej rozważań pojawia się kwestia postulatów *de lege ferenda*. Otóż nasuwa się pytanie, czy należy wprowadzić do kodeksu cywilnego przepis, który *expressis verbis* artykułowałby zakaz podawania się za kogoś innego przy zawieraniu umowy? Taka nowelizacja nie jest, moim zdaniem, konieczna, albowiem wystarczające jest ustalenie istnienia tej zasady prawnej w drodze wykładni prawa.

Gwoli pełnego wyczerpania wątku należy podnieść, iż umowy takie nie wiążą rzeczywiście istniejącej osoby fizycznej, pod którą podszyla się „osoba z fałszywą tożsamością”. Jest to następstwem tego, iż osoba taka (za którą podał się ktoś inny) w ogóle nie złożyła oświadczenia woli o zawarciu umowy z kontrahentem „osoby z fałszywą tożsamością” czy to osobiście (*vide*: art. 60 k.c.²⁷), czy też przez swojego pełnomocnika działającego w granicach umocowania (*vide*: art. 95 § 2 k.c.²⁸).

²⁷ W myśl art. 60 k.c.: „Z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny (oświadczenie woli)”.

²⁸ W myśl art. 95 § 2 k.c.: „Czynność prawna dokonana przez przedstawiciela w granicach umocowania pociąga za sobą skutki bezpośrednio dla reprezentowanego”.